
МОІСЕЄНКО ЮРІЙ МИКОЛАЙОВИЧ,

аспірант кафедри цивільного права № 2,

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого,

Україна, м. Харків

e-mail: moiseenko.yuriy.1950@mail.ru

УДК 347.998.85-049.65

Особливості судової юрисдикції по справах про захист цивільних прав сторін договору банківського вкладу

Стаття присвячена аналізу юрисдикції судів по захисту цивільних прав сторін договору банківського вкладу (депозиту). Актуальність дослідження за вказаним у науковій статті напрямом обумовлюється проявом світової фінансової кризи у банківському секторі держави, оскільки, за даними Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, неплатоспроможними є декілька десятків банківських установ. Така велика кількість неплатоспроможних банків викликає труднощі у відшкодуванні вкладникам грошових сум з боку зазначеного Фонду. Виходячи із загальних засад цивільно-правової відповідальності з урахуванням особливостей юрисдикції адміністративних судів досліджуються проблемні питання захисту цивільних прав органами судової влади, зокрема судами зазначеної юрисдикції. Висновки автора ґрунтуються на аналізі норм чинного законодавства, наукових джерел та матеріалів судової практики.

Ключові слова: договір банківського вкладу, судовий захист, вкладник.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Погіршення стану фінансового ринку, що триває протягом останніх декількох років, призвело до різкої зміни зовнішніх і внутрішніх умов діяльності банківської системи. Внаслідок цього вона стає неспроможною стабіль-

но функціонувати та виконувати свої основні функції. Такі небажані макроекономічні обставини негативно впливають і на цивільні правовідносини у сфері договору банківського вкладу (депозиту). **Аналіз досліджень і публікацій** дозволяє констатувати відсутність спеціальних досліджень, присвячених особливостям судової юрисдикції

по справах про захист прав сторін договору банківського вкладу. З огляду на це завданням статті є аналіз судової юрисдикції по вищевказаних справах.

Виклад основного матеріалу. За даними Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (Фонду), у наш час тією чи іншою мірою заходи щодо виведення неплатоспроможних банків з ринку застосовувались до майже ста банків. З них лише за 32 банки здійснювались виплати вкладникам вказаним Фондом [1]. Відповідно до ст. 4 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» основним завданням Фонду є забезпечення функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків із ринку.

Однак законодавча регламентація діяльності Фонду, на думку Верховного Суду України, є неконституційною. 3 липня 2015 р. Постановою № 13 Пленуму Верховного Суду України найвищий судовий орган держави звернувся до Конституційного Суду України з конституційним поданням щодо відповідності (конституційності) Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» положенням статті 6, частини першої статті 8, частини четвертої статті 13, статей 21, 22, частин першої, четвертої, п'ятої статті 41 Конституції України. Підставою для зазначеного звернення стала ухвала Вищого адміністративного суду України від 2 квітня 2015 р. у справі № К/800/43574/14 за клопотанням низки громадян про зупинення провадження у справі за позовом до Національного банку України про визнання протиправною бездіяльності та зобов'язання вчинити певні дії,

стягнення шкоди, а також про звернення до Верховного Суду України для вирішення питання стосовно направлення до Конституційного Суду України конституційного подання щодо конституційності Закону № 4452-VI. Неконституційність останнього Пленум Верховного Суду України доводить тим, що вказаний Закон за своїм змістом порушує положення ст. 6 Конституції України, наділяючи Фонд повноваженнями по суті регулювання банківської діяльності в Україні, яким за своєю суттю Фонд не є. Положеннями Закону № 4452-VI, як вважає Пленум Верховного Суду України, порушуються принцип поділу державної влади, визначений ст. 6 Основного Закону України, і принцип верховенства права, який вимагає, щоб закони та інші нормативно-правові акти приймалися на основі Конституції України та відповідали їй. Неконституційність Закону Пленум Верховного Суду України вбачає також у встановленні черговості видачі коштів закладами та неможливості отримати, в низці випадків, вклад та відсотки повною мірою. Це створює ситуацію, за якою громадяни та інші суб'єкти-вкладники протиправно позбавляються права власності на вклад [2].

У той же час до розгляду вказаного конституційного звернення Конституційним Судом України, з метою виконання заходів щодо забезпечення збереження активів банку, запобігання втраті майна та збитками банку, Фонд зобов'язаний забезпечити збереження активів та документації банку. Пунктами 2, 7 ч. 3 ст. 38 вказаного Закону як такі заходи передбачено визнання правочинів (у тому числі договорів) непла-

тоспроможного банку нікчемними уповноваженою особою Фонду за таких умов: 1) банк до дня визнання банку неплатоспроможним узяв на себе зобов'язання, внаслідок чого він став неплатоспроможним або виконання його грошових зобов'язань перед іншими кредиторами повністю чи частково стало неможливим; 2) банк уклав правочини (у тому числі договори), умови яких передбачають платіж чи передачу іншого майна з метою надання окремим кредиторам переваг (пільг), прямо не встановлених для них законодавством чи внутрішніми документами банку.

Фактично у вказаних випадках мова іде про укладання договорів банківського вкладу (депозиту) до віднесення банків до категорії неплатоспроможних з метою поділу значних грошових сум вкладників для отримання ними гарантованої суми відшкодування, яка становить 200 тисяч гривень. У той же час заінтересована особа вправі звернутись до суду за захистом порушеного цивільного права. Виходячи з конституційних вимог про необмеженість судової юрисдикції на основі правосуб'єктності органів судової влади [3, с. 38–51], залежно від характеру спірних правовідносин, заінтересована особа вправі звернутися до органів судової влади у таких випадках.

Суди господарської юрисдикції, відповідно до правил підвідомчості, встановлених ст. 12 Господарського процесуального кодексу України, розглядають справи щодо захисту прав сторін договору банківського вкладу за правилами господарського судочинства. Відповідно до п. 3.1 Постанови Пленуму Вищого господарського суду України № 10 від

24.10.2011 р. «Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам», спір підвідомчий господарському суду, зокрема, за таких умов: участь у спорі суб'єкта господарювання; наявність між сторонами, по-перше, господарських відносин, врегульованих Цивільним кодексом України, Господарським кодексом України, іншими актами господарського і цивільного законодавства, і, по-друге, спору про право, що виникає із відповідних відносин; наявність у законі норми, що прямо передбачала б вирішення спору господарським судом; відсутність у законі норми, що прямо передбачала б вирішення такого спору судом іншої юрисдикції [4].

До суду цивільної юрисдикції заінтересована особа вправі звернутись у випадках необхідності захисту саме цивільних прав, що впливають із договору банківського вкладу (депозиту). Відповідно до п. 3 Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 3 від 1 березня 2013 р. «Про деякі питання юрисдикції загальних судів та визначення підсудності цивільних справ», вирішуючи питання про відкриття провадження у справі, суди повинні виходити з того, що відповідно до статей 15, 16 Цивільного процесуального кодексу України у порядку цивільного судочинства суди розглядають справи про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин, а також з інших правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ за Кодексом адміністративного судочинства України (ст. 17), Гос-

подарським процесуальним кодексом України (статті 1, 12), Кримінальним процесуальним кодексом України або Кодексом України про адміністративні правопорушення віднесено до компетенції адміністративних, господарських судів, до кримінального провадження чи до провадження в справах про адміністративні правопорушення. Законом може бути передбачено розгляд інших справ за правилами цивільного судочинства.

У зв'язку з наведеним суди мають виходити з того, що критеріями відмежування справ цивільної юрисдикції від інших є, по-перше, наявність у них спору про право цивільне (справи за позовами, що виникають із будь-яких правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства), по-друге, суб'єктний склад такого спору (однією зі сторін у спорі є, як правило, фізична особа) [5].

Виходячи з аналізу практики Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, найбільш поширеними категоріями справ, що розглядалися судами цивільної юрисдикції у період з 2013 по лютий 2016 р., є цивільні справи про стягнення заборгованості за договорами банківських вкладів та справи про визнання зазначених договорів недійсними. Багато цивільних справ цієї категорії, що є предметом розгляду Верховного Суду України, стосуються спадкування депозитних вкладів та відсотків [6].

Незважаючи на приватність, начебто, правовідносин у сфері договору банківського вкладу (депозиту), позови на дії чи бездіяльність Фонду гарантуван-

ня вкладів чи його посадових осіб розглядаються судами адміністративної юрисдикції виходячи з особливостей правосуб'єктності Фонду як юридичної особи публічного права. З цього приводу Вищий адміністративний суд України відмічає, що пунктом 25 постанови Пленуму Вищого адміністративного суду України від 20 травня 2013 р. № 8 «Про окремі питання юрисдикції адміністративних судів» адміністративним судам роз'яснено, що спори, які виникають за участю Фонду у сфері гарантування вкладів фізичних осіб, є публічно-правовими та підлягають розгляду за правилами Кодексу адміністративного судочинства України [7].

У зв'язку з законодавчим обмеженням граничної суми відшкодування у розмірі 200 тис. грн, що гарантована державою вкладнику для повернення, низка вкладників, розмір депозитних вкладів котрих перевищує вказану суму, реалізують практику «дроблення» банківського вкладу на частини серед третіх осіб, у різних формах оформлюючи на останніх договори банківських вкладів або майнові права на них. В одних випадках суди задовольняють вимоги позивача (вкладника), предметом яких є оскарження дій чи бездіяльності посадової особи Фонду щодо визнання правочинів нікчемними. Прикладом подібних спірних правовідносин може служити справа № 804/20412/14, що була предметом розгляду Дніпропетровського окружного адміністративного суду. 09.12.2014 р. позивач звернувся до адміністративного суду з позовом до Уповноваженої особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб та тимчасову адміністрацію ПАТ «Актабанк».

У позові позивач просив визнати проти-правними дії Уповноваженої особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб відносно тимчасової адміністрації ПАТ «Актабанк» щодо визнання нікчемними договорів фінансової допомоги, не пов'язаних з підприємницькою діяльністю від 30.07.2014 р., укладених між позивачем та 68 фізичними особами. Відповідачем зазначено, що, враховуючи вимоги ч. 1 ст. 26 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», укладення позивачем вищезазначених договорів фактично збільшило зобов'язання Фонду гарантування вкладів фізичних осіб з 200 000, 00 грн до 11 952 943,62 грн, та створило для позивача пільгові, не передбачені законодавством, умови для отримання всієї суми свого вкладу. 30.07.2014 р. відповідно до доручень позивача, з його поточного рахунка на поточні рахунки 68-ми фізичних осіб були перераховані грошові кошти в сумі 190 000 грн кожній фізичній особі. При цьому ПАТ «Актабанк» не є стороною вказаних договорів фінансової допомоги, не пов'язаної з підприємницькою діяльністю.

Суд прийняв постанову про задоволення позовних вимог позивача, враховуючи, крім іншого, норми цивільного законодавства про свободу в укладанні договорів та недоведеність відповідачем законності власних дій [8].

В іншому випадку суд прийняв постанову, якою відмовив у задоволенні позовних вимог про визнання неправомірною відмови посадової особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб щодо невиключення позивача до повного

переліку вкладників, що мають право на відшкодування коштів за рахунок Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Так, при розгляді справи № 804/6802/15 Дніпропетровським окружним адміністративним судом співвідповідач зазначав, що перерахування коштів із валютних рахунків свідчить про намагання позивача отримати грошові кошти не в порядку черговості від банку (4-та черга, ч. 4 п. 1 ст. 52 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»), а за рахунок коштів Фонду, та за вкладом, фактичний розмір якого перевищує встановлений граничний розмір гарантованого відшкодування в сумі 200 000,00 гривень. Під час перевірки діяльності банку було встановлено, що кошти на рахунок, відкритий на ім'я позивача, надходили внаслідок так званого «дроблення» великого депозиту іншого клієнта, з метою відшкодування грошових коштів за рахунок Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [9].

Матеріали іншої справи, що розглядалась вказаним вище судом (№ 804/6873/15), свідчать про те, що в багатьох випадках роздроблення депозитного вкладу та розміщення коштів на рахунках фізичних осіб на суми, що не перевищують гарантовані для відшкодування вклади, створює для фізичних осіб, що здійснюють таке роздроблення, пільгові, не передбачені законодавством умови для отримання грошових коштів, які знаходились у банківській установі, за рахунок Фонду гарантування вкладів. Такі обставини призводять до ухвалення постанови про відмову у задоволенні позовних вимог вкладника [10].

Різноманітність спірних правовідносин, що є предметом розгляду судів адміністративної юрисдикції, змушує давати першим владну оцінку з боку судів як носіїв судової влади. Аналіз постанов адміністративного суду дозволяє, як уявляється, говорити про належне застосування законодавства при розгляді справ зазначених категорій з боку судді Чорної В. В., під головуванням котрої відбувався розгляд аналізованих у цій статті справ, які були предметом розгляду Дніпропетровського окружного адміністративного суду.

Висновки. Суперечливість судової практики, яка продемонстрована вище, свідчить про відсутність чітких законодавчих критеріїв для визнання договору банківського вкладу (депозиту) нікчемним з боку уповноважених на таке визнання осіб. Поряд з цим уявляється, що висновок про нікчемність договору банківського вкладу (депозиту) у передбачених ч. 3 ст. 38 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» повинен прийматись виключно в судовому порядку.

Список використаних джерел

1. Виведення банків з ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fg.gov.ua/not-paying>.
2. Про звернення до Конституційного Суду України з конституційним поданням щодо відповідності (конституційності) Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» положенням статті 6, частини першої статті 8, частини четвертої статті 13, статей 21, 22, частин першої, четвертої, п'ятої статті 41 Конституції України; Конституційне подання щодо відповідності (конституційності) Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» положенням статті 6, частини першої статті 8, частини четвертої статті 13, статей 21, 22, частин першої, четвертої, п'ятої статті 41 Конституції України [Електронний ресурс] : постанова Пленуму Верхов. Суду України від 03.07.2015 № 13. – Режим доступу: <http://ccu.gov.ua/doccatalog/document?id=290717>.
3. Гусаров К. В. Проблемы гражданской процессуальной правосубъектности : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / К. В. Гусаров. – Харьков : Нац. юрид. акад. Украины, 2000. – 201 с.
4. Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам [Електронний ресурс] : постанова Пленуму Вищ. господ. суду України від 24.10.11 № 10. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0010600-11>.
5. Про деякі питання юрисдикції загальних судів та визначення підсудності цивільних справ [Електронний ресурс] : постанова Пленуму Вищ. спеціаліз. суду України з розгляду цив. і крим. справ від 01.03.2013 № 3. – Режим доступу: http://sc.gov.ua/ua/postanovi_zh_2013_rik.html.
6. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/>.
7. Інформаційний лист Вищого адміністративного суду України від 25.07.2014 № 992/11/14-14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vasu.gov.ua/sudovapraktika/inf_list/25_07_2014N992_11_14_14/.
8. Постанова Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 03.02.15 р. по справі № 804/20412/14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/44152124>.
9. Постанова Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 07.08.15 р. по справі № 804/6802/15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/51985541>.
10. Постанова Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 07.08.15 р. по справі № 804/6873/15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/53001115>.

References

1. Vivedennia bankiv z rinku, from <http://www.fg.gov.ua/not-paying>. [in Ukrainian]
2. Postanova № 13 Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukraini vid 3 lipnia 2015 roku «Pro zvernennia do Konstitutsiynogo Sudu Ukraini z konstitutsiynim podanniam shodo vidpovidnosti (konstitutsiynosti) Zakonu Ukraini «Pro sistemu garantuvannia vkladiv fizichnikh osib» polozeniam statti 6, chastini pershoi statti 8, chastini chetvertoi statti 13, statey 21, 22, chasten pershoi, chetvertoi, p'yatoi statti 41 Konstitutsii Ukraini; Konstitutsiynne podannia shodo vidpovidnosti (konstitutsiynosti) Zakonu Ukraini «Pro sistemu garantuvannia vkladiv fizichnikh osib» polozeniam statti 6, chastini pershoi statti 8, chastini chetvertoi statti 13, statey 21, 22, chasten pershoi, chetvertoi, p'yatoi statti 41 Konstitutsii Ukraini, from <http://ccu.gov.ua/doccatalog/document?id=290717>. [in Ukrainian]
3. Gusarov K. V. Problemi grazhdanskoy protsessualnoy pravosub'yektnosti: diss. na soisk. uchen. step. kand. yurid. nauk: 12.00.03. – Kharkov: Nats. yurid. akad. Ukraini. – 2000/ – 201 s. [in Russian]
4. Postanova Plenumu Vishogo gospodarskogo sudu Ukraini № 10 vid 24.10.11 r. «Pro deyaki putannya pidvidomchosti i pidsudnosti sprav gospodarskim sudam», from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0010600-11> [in Ukrainian]
5. Postanova Plenumu Vishogo spetsializovanogo sudu Ukraini z rozgliadu tsivilnikh I kriminalnikh sprav № 3 vid 01 bereznia 2013 r. «Pro deyaki pitannya jurisdiksii zagalnikh sudiv ta viznachennia pidsudnosti tsivilnikh sprav», from http://sc.gov.ua/ua/postanovi_za_2013_rik.html [in Ukrainian]
6. Jedinii derzhavnyi reyestr sudovikh rishen, from <http://reyestr.court.gov.ua/> [in Ukrainian]
7. Informatsiyniy list Vishogo administrativnoho sudu Ukraini vid 25.07.2014 r. № 992/11/14-14, from http://www.vasu.gov.ua/sudovapraktika/inf_list/25_07_2014N992_11_14_14/ [in Ukrainian]
8. Postanova Dnipropetrovskogo okruzhnogo administrativnoho sudu vid 03.02.15 r. po spravi № 804/20412/14, from <http://reyestr.court.gov.ua/Review/44152124> [in Ukrainian]
9. Postanova Dnipropetrovskogo okruzhnogo administrativnoho sudu vid 07.08.15 r. po spravi № 804/6802/15, from <http://reyestr.court.gov.ua/Review/51985541> [in Ukrainian]
10. Postanova Dnipropetrovskogo okruzhnogo administrativnoho sudu vid 07.08.15 r. po spravi № 804/6873/15, from <http://reyestr.court.gov.ua/Review/53001115> [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редколегії 01.02.2016.

Моисеенко Ю. Н., аспирант кафедры гражданского права № 2, Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Украина, г. Харьков
e-mail: moiseenko.yuriy.1950@mail.ru

Особенности судебной юрисдикции по делам о защите гражданских прав сторон договора банковского вклада

Статья посвящена анализу юрисдикции судов по защите гражданских прав сторон договора банковского вклада (депозита). Актуальность исследования по указанному в научной статье направлению обуславливается проявлением мирового финансового кризиса в банковском секторе государства, поскольку, по данным Фонда гарантирования вкладов физических лиц, неплатежеспособными в настоящее время являются несколько десятков банковских учреждений. Такое большое количество неплатежеспособных банков вызывает трудности в возмещении вкладчикам денежных средств со стороны указанного Фонда. Исходя из общих начал гражданско-правовой ответственности с учетом особенностей юрисдикции административных судов исследуются проблемные вопросы защиты гражданских прав органами судебной власти, прежде всего судами указанной юрисдикции. Выводы автора основываются на анализе норм действующего законодательства, научных работ и материалов судебной практики.

Ключевые слова: договор банковского вклада (депозита), защита гражданских прав, судебная защита, банк, Фонд гарантирования вкладов физических лиц, истец, ответчик, вкладчик.

Moiseienko Yu. M., PhD student of chair of civil law №2, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine
e-mail: moiseenko.yuriy.1950@mail.ru

Features of the Court Jurisdiction of Cases on the Protection of the Civil Rights of the Parties of the Contract of Bank Deposit

The deterioration of the financial market, continuing in recent years has led to a drastic change of external and internal conditions of the banking system. Consequently, it is not sustainable and fulfill its basic functions. Such negative macroeconomic conditions negatively influence the relations in the field of civil contract of bank deposit (deposit). Analysis of research and publications reveals that the absence of specific studies on the peculiarities of jurisdiction on claims about protecting the rights of the parties deposit agreement. In view of this article is to analyze the task jurisdiction on the above cases.

The jurisdiction of the courts for the protection of civil rights of the parties of the contract of bank deposit (deposit) is analyzed. The relevance of the research is caused by a manifestation of the global financial crisis in the banking sector of the state, because according to the Deposit Guarantee Fund of individuals, a several dozen banking institutions are insolvent now. Such a large number of insolvent banks in the compensation of the depositors of funds from the said Fund are cause difficulties. Based on the general principles of civil liabilities including peculiarities of the jurisdiction of administrative courts are researched the problem issues of civil rights by the judiciary, in particular the jurisdiction of said courts. On the analysis of the current legislation, scientific works and materials of judicial practice are based the author's conclusions.

The deterioration of the financial market, continuing in recent years has led to a drastic change of external and internal conditions of the banking system. Consequently, it is not sustainable and fulfill its basic functions. Such negative macroeconomic conditions negatively influence the relations in the field of civil contract of bank deposit. Analysis of research and publications reveals that the absence of specific studies on the peculiarities of jurisdiction on claims about protecting the rights of the parties deposit agreement. In view of this article is to analyze the task jurisdiction on the above cases.

According to the Fund Deposit Guarantee (the Fund), at present in varying degrees, measures for the withdrawal from the market of insolvent banks applied to about a hundred banks. Of these, only 32 were carried payments to depositors of banks specified Fund. According to art. 4 of the Law of Ukraine «On the system of guaranteeing deposits of individuals», the main objective of the Foundation is to ensure the functioning of the Deposit Guarantee and withdrawal from the market of insolvent banks.

All this makes it necessary to study the issues set out in Article.

Key words: the contract of bank deposit (deposit), protection of civil rights, judicial protection, bank, Deposit Guarantee Fund of natural persons, the plaintiff, the defendant, contributor.